

megtagadta hitét. Keresztet tett a neve mellé a jegyzőkönyvbe, a dragonyosok tisztje írta alá tanúként. Miután aláírta, felnézett a papra, és saját nyelvén azt mondta:

– Mit számít, milyen az út, ha a Paradicsomba vezet?

Marthe Chaigne-t azon a napon elvitték a Montaigne Noire túloldalán levő kolostorba, ahol a jó nővérek vették gondozásukba. Neveltetésének terhét hozzácsapták Pierre Chaigne adósságához.

Következő héten a dragonyosok elhagyták a várost. Az eretnekek száma százhetvenhatról nyolcra csökkent. Mindig vannak hajthatatlanok, de a tapasztalat azt mutatja, hogy ha kevesen vannak, alig van hatásuk, s általában keserűségben és kétségbeesésben végzik be napjaikat. A dragonyosok továbbmentek dél felé, hogy ott folytassák munkájukat.

A nyolc csökönyös ember nyakába varrták az áttértek adóját, saját gyermekeik katolikusként való neveltetésének összegét és számos egyéb adót. Törvény tiltotta, hogy mesterségüket gyakorolják vagy hogy a Király hitén levőknek dolgozzanak. Házukat elhagyni és máshol nézni megélhetés után ugyancsak tilos volt.

Két éjszakával azután, hogy a dragonyosok távoztak, Pierre Chaigne, ács, özvegyember visszatért a fészerebe. Leakasztotta a lámpást, amelyet készített, és kihúzott három üveglapocskát. A sarokban heverő hulladék fa alól, ami még arra sem volt jó, hogy a dragonyosok tűzre vessék, kivett három bükkfa lapocskát. Óvatosan becsúsztotta őket a birkafiggyúval megkent sínekbe. Majd gyertyát gyújtott, és visszahajtotta a lámpás fedelét. Így, hogy üveglapjainak háromnegyede hiányzott, a lámpás nem szórta szét a fényt. De erősebb, tisztább fényel világított abba az irányba, amerre fordították. Pierre Chaigne, ács, özvegyember az út végéig követni fogja ezt a fényt. Odalépett a fészert ajtajához, elhúzta a reteszt, és útnak indult a hideg éjszakában. Lámpásának sárga fénye remegve nyújtózott az erdő felé, ahol a többi csökönyös várt reá, hogy együtt imádkozzanak.

„VOLTAKÉPPEN EPILOGUS”

J. Győri László beszélgetése Kocsis Zoltánnal a „Mózes és Áron” bemutatója után

– *A januári premier kritikai és közönségfogadtatása egyaránt nagyon lelkes volt, jelentős eseményként ünnepelte mindenki a bemutatót. Ön hogyan élte meg azt az estét?*

– Természetes eseményként. Sokkal jobban éreztem magam, mint nyáron Miskolcon, amikor a mű kétfelvonásos eredeti magyarországi bemutatóját vezényeltem. A miskolci körülmények finoman szólva nem voltak ideálisak, a MÚPA lehetőségei sokkal jobbak voltak.

– *Előző beszélgetésünk idején, még a bemutató előtt nem tudta, koncertszerű, szcenírozott vagy félig szcenírozott előadást dirigál-e majd. Végül Novák Eszter vitte színpa a darabot – minimális mértékben élve a rendezői eszközökkel. A díszleteket Zeke Edit tervezte. A miskolci rendezésről múltkori beszélgetésünk során megemlékezett. Mennyire történtek most az ön ízlése szerint a dolgok?*

– Túl azon, hogy elmondtam az elképzeléseimet a színrevitelről, elmondtam azt is, hogy hogyan képzelem a harmadik felvonás dramaturgiáját, hogy hogyan bővítettem egy egész felvonásnyira a librettó nyúlfarknyi szövegét, hogy mit takar a bevezető zenekari közzene, hogy minek kell történnie a közzenék alatt, hiszen rengeteg olyan illusztratív közzenét kellett komponálnom, ami nem kapcsolódik szorosan a cselekményhez, már ha egyáltalán cselekménynek mondható, ami a harmadik felvonásban történik. Ez ugyanis, ha belegondolunk, nem más, mint egy bírósági tárgyalás, amelyen Mózes Áront, ha nem is közvetlenül, de elítéli. Az ítéletet nem ő hajtja végre rajta. Áronnak Isten parancsolja meg, hogy menjen fel a Hór hegyére, és ott haljon meg. Szóval mindezt elmondtam, Novák Eszter és Zeke Edit pedig minimális eszközökkel egy végletesen lecsupasztott térbe helyezte a művet. Szerintem a látvány teljességgel adekvát volt, pontosan megfelelt a zenének és a törtéetésnek.

– *Említette a nyúlfarknyi szöveget, amelyhez egy felvonásnyi zenét kellett írnia. Úgy képzelem, nagy dilemma lehetett, hogy mennyi legyen a zene, hiszen a szöveg mennyisége mellett a felvonások terjedelmi arányaira is ügyelnie kellett. Hogyan született meg a harmadik felvonás? Milyen szempontokat vett figyelembe a komponálás során?*

– Azon kellett töprengenem, hogy hogyan ábrázoljam azt a folyamatot, amelynek során Mózes visszanyeri erkölcsi biztonságát és világnézeti szilárdságát, hogyan világosodik meg afelől, hogy a pusztaság valóban fölötte áll minden képi ábrázolásnak. Ehhez idő kell. A folyamatot, amely során Mózes alaposan megrágná az addig történeteket, én egy cirka nyolcperces közzenével érzékeltetem. Ebben a közzenében Mózes szeme előtt sorra megjelennek azok az események, amelyek a nép sorsát formálták. Ennek a közzenének a végére érik meg benne az elhatározás, hogy összehívja a hetven vént, maga elé idézi Áront, és ítéletet mond.

– *Ez a nyolcperces intermezzo nyilván tele van olyan motívumokkal, amelyek visszautalnak az első két felvonásra.*

– A zene eleje Schönberg berlini vázlatkönyvéből való, amit kibővítettem egy komoly kezdőszakasszá, úgy, hogy egy kicsit hasonlítson a második felvonást bevezető közzenéhez. Ezután a „Hűség-motívumból” kiindulva írtam egy hosszabb szakaszt, amelyben Mózes konkrét mozzanatokra, főleg a második felvonásvégi párbeszédre emlékszik vissza, amely az egész opera dramaturgiai középpontja, sokkal fontosabb, mint például az Aranyborjú-jelenet, amit mindig ki szoktak emelni.

– *Persze, mert az a leglátványosabb és legmozgalmasabb.*

– Igen, ez így van, de a súlypont mégiscsak ez a dialógus. Talán azért is, mert ebben érhető leginkább tetten Schönberg egyéniségének kettőssége: ő mintegy egyesíti magában Mózes és Áron tulajdonságait. Ebben a párbeszédben olyan erővel és súllyal csapnak össze az érvek és ellenérvek, hogy még Mózes is megtántorodik bele egy kicsit. Ezekből a gondolatokból idézek fel néhányat a felvonás eleji közzenében. Mózes itt visszaemlékezik első, sivatagbeli találkozásukra is. Ezzel kapcsolatban nekem meggyőződésem, hogy Áron már itt sem hisz: nem hiszi, hogy Mózes valóban találkozott Istennel, nem hisz benne, hogy meg lehet szabadulni a fáraó rabságából, főképpen pedig nem hisz az eszmében. A közzene végén megszólal a fanfár, összegyűlik a hetven vén, és behurcolják Áront. Áron behurcolásának zenéje is olyan, amit Schönberg vázlat formájában ránk hagyott. Természetesen ezt is felhasználtam. Aztán elkezdődik a párbeszédnek induló, de hamar Mózes vallásfilozófiai fejtegetésébe átcsapó rész.

– *Említette, hogy a második felvonás végét tekinti a mű súlypontjának. Vajon a harmadik felvonás megjelenése hogyan változtat az arányokon?*

– Nem tolódott el semmi. A mű a második felvonásvégi párbeszédre van kihegyezve. Az én harmadik felvonásom voltaképpen epilógus. Teljesen megértem, ha valaki azt mondja, hogy ez szükségtelen, hiszen a történelemből ismerjük a sztori folytatását, aztán meg mindenki úgy gondolhatja tovább az egészet, ahogy akarja. Schönberg valószínűleg nem tartotta annyira fontosnak a befejezést, számára a lényeg az lehetett, hogy a második felvonásban elhangzanak azok a nagyon lényeges gondolatok. Engem viszont zavart Mózes erkölcsi megtántorodása, és úgy éreztem, a sztorit mindenféleképpen Mózes javára kell billenteni. Akkor is, ha az Áron fölött kimondott ítélet Mózesre is hatással van, hiszen Mózes és Áron nem léteznek egymás nélkül.

– *A harmadik felvonás zenéje saját zene, Schönberg vázlatai nyomán, bartókos beütésekkel, sok személyes jeggyel.*

– Én még megemlíteném Berget. De Bartók stimmel: amikor a felvonást komponáltam, éppen Bartók „legschönbergesebb” zenéjével, az első hegedű-zongora szonátájával foglalkoztam, amelyet Kelemen Barnabással játszottunk egy sor koncerten. Bartók példát mutat arra, hogy hogyan lehet egy stílust vagy egy stílus bizonyos jegyeit úgy átvenni, hogy attól még a saját személyisége teljesen jelen van a zenében. Nyilván más egészen más zenét írt volna a helyemben. Süßmayr is benne van a MOZART-REQUIEM befejezésében, jöllehet, amit ő kiegészítésképpen leír, közel jár a tökéletességhez.

– *Valóban?*

– Szerintem igen. Ön szerint nem?

– *Nem tudom. Részben nem értek én ehhez eléggé, részben meg mi már így, Süßmayr befejezésével ismertük meg a MOZART-REQUIEM-et. Nem is tudjuk elképzelni másképp. Nehezen tudom elképzelni a REQUIEM-et Süßmayr nélkül. Lemezről ismerjük Levin vagy Maunder befejezését is, és mindig megállapíthattuk, hogy hát igen, ez más, milyen érdekes. De a primer élmény, amelyben megismertük a darabot, az a Süßmayr-féle változat, amely elementárisan hat.*

– Ez igaz, de nagyon fontos a befejező személye. Ha történetesen Hummel fejezte volna be, és mi az ő változatát hallgatnánk, sokkal „beethovenesebbnek” tartanánk a művet.

– *A MÓZES ÉS ÁRON kritikái visszhangját milyennek találta?*

– Alapjában véve pozitívnak, de úgy tűnik, számos dolgot nem értettek meg a kritikusok.

– *Nem lehet könnyű dolga egy kritikusnak sem a művel, hiszen részben új zene, amely ráadásul erősen kötődik egy meglevő, korábbi ismert zenéhez. A hallgató és a kritikus nem is tudja, mit várjon. Ráadásul az elvárásai is alapjában különbözhetnek. Ha megnézzük, milyen elvárásokról beszél az eredeti állapotot, és van olyan, amely minuciózus pontossággal jelöli, hol ér véget az eredeti, és hol kezdődik a rekonstruált állapot.*

– Itt összecsaphatnak különböző nézetek, de azért ez elég felületes hasonlat. Mit várhat el egy kritikus? Itt nem lehetnek elvárások, hiszen nincsenek modellek, sablonok, hasonlóra senki sem vállalkozott. Ez nem mérhető Friedrich Cerha LULU-befejezéséhez, hiszen az csupán hangszerelés, mivel Berg elég zenei anyagot hagyott hátra. Elvárás csupán annyi lehet, hogy a harmadik felvonás méltó legyen az első kettőhöz, és adekvát legyen a szöveghez. Azt hiszem, ez sikerült, hiszen a zene nyelvezete nem sokat változott, eltekintve az említett bartókiadaktól és bergiadáktól, sőt, még Webernt is idevenném. Nem érzek sehol stílusterést és fölösleget. Ha éreztem volna, már átdolgoztam volna.

– *Változtatott egyáltalán valamit?*

– Háromütemnyi zenét mindössze. Egy ütemet elhagytam, kettőt pedig háromnegyedesről kétnegyedesre változtattam.

– *Mit szoltak mindehhez a Schönberg-örökösök? Nyilván az ő szavuk döntő azt illetően, hogy mi lesz a sorsa a darabnak.*

– Az örökösök hozzájárultak a januári előadáshoz. Természetesen jogilag tisztázni kell, hogy mi legyen a jövőbeli előadások sorsa. Erre vonatkozóan több megoldás is létezhet. Én azt javaslom, hogy válasszuk le a harmadik felvonást az előző kettőtől, és adjunk neki önálló címet, mondjuk, azt, hogy „Áron halála”. Ez megfelelhet Schönberg eredeti szándékának is. A harmadik felvonás szövegéből hat különböző változat létezik. Én a legrövidebb szöveget zenésítettem meg. Schönberg eredetileg hosszabban akarhatta kifejteni a történetet, később redukálta csupán – a Jóisten tudja, miért. Ez a szöveg az örökösök, illetve a Schott kiadó tulajdona. Azt kell tisztázni, hogy az én tevékenységem mennyire meríti ki az önálló alkotás, illetve a parafrázis fogalmát. Elvégre a szöveg Schönbergé, és idézem a zenéjét is. Szerintem a jövőbeli karmestereknek meg kell adni a szabadságot, hogy ízlésüknek megfelelően a két- vagy a háromfelvonásos változatot dirigálhassák. A legkézenfekvőbbnek azt tartanám, ha a címlapon az állna: Schönberg: MÓZES ÉS ÁRON, valamint Schönberg–Kocsis: ÁRON HALÁLA, A. Schönberg szövegére. Nem lenne jó azon vitatkozni, hogy hány százalékban az övé, illetve az enyém. Nem kellene azon vitatkozni, hogy mi illet meg engem. Amúgy a szövegen egy szót sem változtattam.

– *Tudjuk, mennyire bonyolult együttműködni a Bartók-örökösökkel. Hogyan viszonyultak a Schönberg-örökösök az előadáshoz?*

– Nagyon konstruktív módon. Százszor könnyebb dolgom van velük, mint például a Stravinsky-örökösökkel. Az örökösökkel majdnem mindig baj van, de ez nem okvetlenül azért van, mert az illetők gonoszak. Különbözőképpen állnak hozzá az örökséghez. Rachmaninov egyik örökösével például nagyon jól beszélgettem a múltkor. Ő végtelemül kedves volt, és konstruktívan állt az átdolgozásaimhoz. Bartók Péterrel már nem ez a helyzet. A Stravinsky-örökösökkel teljesen zátonyra futottam. A Schönberg-örökösökkel levelezni élmény és felüdülés.

– *Jó, de van-e folytatása a januári MÓZES ÉS ÁRON-bemutatónak?*

– Meghívásaink vannak, de először jogilag kell tisztázni a tisztázandókat. Talán mire ez a beszélgetés megjelenik, már múlt időben beszélhetünk róla, mert májusban felkeresem Nuria Schönberget, és megpróbálom vele rendezni a szerzői jogi kérdéseket. Ez szerintem magának a Schönberg-darabnak is jót tesz, harmadik felvonással vagy anélkül, hiszen beszélnek róla, előadják. Nem kizárt, hogy ez a diskurzus a kétfelvonásos opera jövőjét is kedvezően érinti.

– *A bemutató egy sor nem okvetlenül zenei kérdést is fölvetett az emberben: például hogy hogyan bánjunk egy torzóval?*

– Alapjában véve két fő érv csap össze. Az egyik, hogy kell-e ez egyáltalán, mármint hogy be kell-e fejezni a sztorit egy harmadik felvonással? A másik, hogy nagyon is kell, mert nem lehet ott hagyni azt a hatalmas kérdőjelet a második felvonás végén. Fel kell oldani a helyzetet. Azzal szerintem hallgatólagosan mindenki egyetért, hogy a leggyengébb megoldás, ha a szöveget prózában előadják. Schönberg azt írta, hogy „*esetleg adják elő prózában*”. Az „*esetleg*” szó szerintem nagyon fontos. Ha a harmadik felvonás szövege prózában hangzik el, akkor felborul a darab egyensúlya. Az első felvonás amúgy is nyolctíz perccel és mintegy százötven ütemmel rövidebb a második felvonásnál. Mármost ha a harmadik felvonást is hozzácsapják, akkor végképp borulnak az arányok. A vallásfilozófiai vitákhoz nem szólnék hozzá, mert azokhoz nem értek annyira, nem is szólva arról, hogy azok függetlenek a zenétől.

2010. március 29.